

УДК 346.9

DOI <https://doi.org/10.32847/ln.2023.19.24>**Миколаєць В. А.***доктор юридичних наук,
доцент кафедри приватного права
Державний податковий університет*

АПЕЛЯЦІЙНЕ ОСКАРЖЕННЯ УХВАЛИ ПРО ВИТРЕБУВАННЯ ДОКАЗІВ ТА УХВАЛИ ПРО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОКАЗІВ СПОСОБОМ ЇХ ВИТРЕБУВАННЯ У ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСІ

Право на судовий захист, в тому числі і перегляд рішень та ухвал суду в апеляційному порядку, передбачає наявність конкретних гарантій захисту прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, держави, які закріплені нормами діючого законодавства та реалізуються практикою судових рішень.

Так, згідно положень статті 129 Конституції України, закріплені основні засади судочинства, одною із яких є забезпечення права на апеляційний перегляд справи. Завдяки реалізації гарантії на справедливе вирішення судової справи, рішення суду першої інстанції одразу після їх ухвалення не набирають законної сили і можуть бути переглянуті в апеляційному порядку. У зв'язку з цим в державі створені та діють суди апеляційної інстанції, які наділені такими повноваженнями щодо перегляду рішень та ухвал суду для забезпечення права на справедливий суд та реалізації прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, держави.

В цьому дослідженні зосереджена увага на особливостях апеляційного оскарження ухвали суду першої інстанції про витребування доказів та ухвали про забезпечення доказів способом їх витребування у господарському процесі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемами апеляційного оскарження в господарському процесі займалися В. Беяневич, Т. Лузан, Р. Пожоджук, А. Згама, В. Уркевич, окремими аспектами витребування доказів та забезпечення доказів займалися: Н. Никит-

ченко, О. Рожнов, С. Пилипенко, А. Селівон, В. Чернега та інші. Однак комплексного дослідження означені питання не дістали.

Виклад основного матеріалу. Питання витребування доказів тісно пов'язане з основними засадами (принципами) господарського судочинства, зокрема із засадами змагальності та диспозитивності (п.п. 4,5 ст. 2 ГПК України). За загальним правилом, відповідно до ст.74 ГПК України обов'язок доказування і подання доказів покладається на сторін у процесі, а також на інших учасників процесу (п. 3 ст. 74), де вони повинні довести ті обставини, на які вони посилаються як на підставу своїх вимог або заперечень. Суд у господарському процесі не може збирати докази, що стосуються предмета спору, з власної ініціативи, крім випадків, передбачених законодавством.

Згідно ст. 81 ГПК України в разі неможливості самостійно подати докази, учасник справи вправі подати клопотання про витребування доказів судом. Таке клопотання повинно бути подане у відповідні строки, передбачені ч.ч. 2,3 ст. 80 ГПК України [1].

Клопотання про витребування доказів судом повинно містити: найменування доказу, що витребується; обставини, які може підтвердити цей доказ, або аргументи, які він може спростувати; підстави, з яких випливає, що цей доказ має відповідна особа; заходи, яких особа, яка подає клопотання, вжила для отримання цього доказу самостійно, докази вжиття таких заходів та (або) причини

неможливості самостійного отримання цього доказу; причини неможливості отримати цей доказ самостійно особою, яка подає клопотання.

Подання такого клопотання позивачем здійснюється обов'язково разом з позовною заявою (ст.ст. 80, 81 ГПК України), а відповідач – разом з відзивом на позовну заяву, у строк встановлений судом для подання відзиву (ст.ст. 80, 81 ГПК України). В разі, коли таке клопотання заявлено з пропуском встановленого строку, суд залишає його без задоволення, крім випадку, коли особа, яка його подає, обґрунтує неможливість його подання у встановлений строк з причин, що не залежали від неї.

Виходячи з принципу змагальності господарського процесу, сторони повинні подати всі докази на підтвердження своєї позиції до суду не чекаючи негативних наслідків у вигляді відмови в задоволенні позовних вимог за недоведеністю обставин справи аби потім не вишукувати нові докази та долучати їх до апеляційної скарги. Цього вимагають і положення ч. 3 ст. 269 ГПК України, зокрема: докази, які не були подані до суду першої інстанції, приймаються судом лише у виняткових випадках, якщо учасник справи надав докази неможливості їх подання до суду першої інстанції з причин, що об'єктивно не залежали від нього [1].

Відповідно до ч. 4 ст. 74 ГПК України суд не може збирати докази, що стосуються предмета спору, з власної ініціативи, крім витребування доказів судом у випадку, коли він має сумніви у добросовісному здійсненні учасниками справи їхніх процесуальних прав або виконанні обов'язків щодо доказів.

Так, до прикладу, місцевий господарський суд, за наявності сумнівів в частині поданих позивачем копій письмових доказів, не позбавлений можливості витребувати у відповідної особи оригінали таких доказів не лише за клопотанням сторін, а й з власної ініціативи [2] (Постанова КГС ВС від 05.03.2020 у справі № 910/1584/19).

Так само, у Постанові КГС ВС від 04.07.2019 у справі № 908/1932/18 зазначається про те, що суд не позбавлений права витребувати у сторони копію платіжного доручення, засвідчену підписом сторони та відбитком штампу банку, та в разі необхідності інші докази, зазначені в ухвалених судових рішеннях у справі, а не вважати цей факт доведеним, в разі коли у суду під час розгляду справи виникають сумніви щодо підтвердження оплати за долученою до матеріалів справи копією платіжного доручення (оскільки вона не містить підпису відповідальної особи та відбитку штампа банку) [3].

У разі задоволення клопотання суд своєю ухвалою витребує відповідні докази (Ухвала Господарського суду м. Києва у справі № 910/15180/21 від 04.11.2021 [4]). Така ухвала набирає законної сили з моменту її оголошення та не підлягає оскарженню окремо від рішення суду.

Крім того, суд може витребувати докази також до подання позову як захід забезпечення доказів у порядку, що встановлюється ст.ст. 110–112 ГПК України. Так, до прикладу в ухвалі Господарського суду Херсонської області № 102734606 від 11.01.2022 представником позивачів – адвокатом – через систему «Електронний суд» подано до суду заяву про забезпечення доказів шляхом їх витребування (вх. №21/22), за яким просить витребувати у відповідача – Акціонерне товариство «Херсонський бавовняний комбінат» належним чином засвідчені копії документів за переліком вказаним в резолютивній частині заяви [5].

За заявою учасника справи суд має забезпечити докази, якщо на це є відповідні підстави. За подання такої заяви сплачується судовий збір у розмірі, встановленому законом. Документ, що підтверджує сплату судового збору, додається до заяви (ч. 3 ст. 111 ГПК України). На протियाгу, з а клопотання про витребування доказів, яке подається до суду згідно ст. 81 ГПК України судовий збір не сплачується.

Особи мають право оскаржити в апеляційному порядку ухвали суду першої інстанції

відповідно до Глави 1, Розділу IV ГПК України. Положення ч. 1 ст. 255 ГПК України містить вичерпний перелік ухвал суду першої інстанції, які можуть бути оскаржені в апеляційному порядку окремо від рішення суду.

Відповідно до пункту 2 ч. 1 ст. 255 ГПК України окремо від рішення суду можуть бути оскаржені в апеляційному порядку ухвали суду першої інстанції щодо забезпечення доказів, відмови в забезпеченні доказів чи скасування ухвали про забезпечення доказів. Що ж до заперечень на ухвали, що не підлягають оскарженню окремо від рішення суду, – вони включаються до апеляційної скарги на рішення суду (ч. 3 ст. 255 ГПК України).

Таким чином, констатуємо про те, що законодавець розмежує ухвали про витребування доказів і про забезпечення доказів. В разі подання до суду заяви про забезпечення доказів шляхом їх витребування, тобто за наявності підстав для забезпечення доказів та сплати судового збору, то ухвала про відмову в задоволенні такого клопотання може бути оскаржена в апеляційному порядку окремо від рішення суду, на підставі п. 2 ч. 1 ст. 255 ГПК України, в той час як ухвала суду про відмову у задоволенні клопотання про витребування доказів може бути оскаржена лише після проголошення рішення та включення її до апеляційної скарги на рішення суду (ч. 3 ст. 255 ГПК України), оскільки ухвали суду першої інстанції про відмову в задоволенні клопотання про витребування доказів не містяться в переліку, визначеному ч. 1 ст. 255 ГПК України.

Відповідно до практики Європейського суду з прав людини, а також зважаючи на зміст ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод не допускається обмеження держави права на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків, а також не допускається обмеження держави у виборі правових засобів і їх реалізації в ході розгляду його справи [6].

Касаційний цивільний суд у складі Верховного Суду у рішенні № 369/1923/15-ц від 04 липня 2018 року підкреслює, що засади рівності і змагальності у судовому процесі виведені ним із принципу верховенства права, якому підпорядкована вся Конвенція, та є складовими частинами права на справедливий суд, гарантованого статтею 6 Конвенції. Принцип рівності сторін у процесі у розумінні справедливого балансу між сторонами вимагає, щоб кожній стороні надавалася розумна можливість представити справу в таких умовах, які не ставлять цю сторону у суттєво невігідне становище відносно іншої сторони [7].

Європейський суд з прав людини зауважує, що процесуальні норми призначені забезпечити належне відправлення правосуддя та дотримання принципу правової визначеності, а також про те, що сторони повинні мати право очікувати, що ці норми застосовуються. Принцип правової визначеності застосовується не лише щодо сторін, але й щодо національних судів (Справа «Дія 97» проти України» (Заява № 19164/04) від 21 жовтня 2010 року) [8].

Європейський суд з прав людини вказав, що відповідно до п. 1 ст. 6 Конвенції, якщо апеляційне оскарження існує в національному правовому порядку, держава зобов'язана забезпечити особам під час розгляду справи в апеляційних судах, в межах юрисдикції таких судів, додержання основоположних гарантій, передбачених ст. 6 Конвенції, з урахуванням особливостей апеляційного провадження, а також має братись до уваги процесуальна єдність судового провадження в національному правовому порядку та роль в ньому апеляційного суду. «Право на суд», одним із аспектів якого є право доступу, не є абсолютним і може підлягати обмеженням; їх накладення дозволене за змістом, особливо щодо умов прийнятності апеляційної скарги. Проте такі обмеження повинні застосовуватись з легітимною метою та повинні зберігати пропорційність між застосованими

засобами та поставленого метою (Справа «Воловік проти України» (Заява № 15123/03) від 06 грудня 2007 року) [9, 10].

Основними засадами судочинства є, зокрема, забезпечення права на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках – на касаційне оскарження судового рішення (п. 8 ч. 2 ст. 129 Конституції України).

У постанові Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 01 листопада 2021 року у справі справа № 520/14132/18 провадження № 61-13531сво21 зроблено висновок про те, що тлумачення та застосування положень, що стосуються оскарження в апеляційному порядку ухвали суду першої інстанції, має відбуватися із урахуванням можливості/неможливості поновити свої права особою, яка подає апеляційну скаргу, в інший спосіб, аніж шляхом оскарження в апеляційному порядку ухвали суду першої інстанції окремо від рішення суду. При цьому будь-яка ухвала суду підлягає перегляду в апеляційному порядку самостійно або разом з рішенням суду. У зв'язку з цим суду у кожному конкретному випадку необхідно враховувати не лише резолютивну частину ухвали суду першої інстанції, а й сутність клопотання учасника справи та за якою процедурою суд розглянув таке клопотання: як витребування доказів чи як забезпечення доказів [10].

Висновки. Враховуючи вищезазначене, можемо охарактеризувати *витребування доказів* як процесуальний механізм отримання доказів судом способом їх 1) витребування (отримання на вимогу), зокрема у разі: а) неможливості учасниками справи

самостійно подати докази, що здійснюється шляхом клопотання від учасників справи про витребування доказів судом; б) коли у суду є сумніви у добросовісному здійсненні учасниками справи їхніх процесуальних прав або виконанні обов'язків щодо доказів – судом за власною ініціативою; 2) та способом їх забезпечення у разі якщо є підстави припускати, що засіб доказування може бути втрачений, або збирання чи подання відповідних доказів стане згодом неможливим або утрудненим.

Варто розмежовувати процедури перегляду ухвали суду першої інстанції про відмову у витребуванні доказів та ухвали про відмову в забезпеченні доказів способом витребування доказів, оскільки відповідно до положень ГПК України ухвала про відмову в задоволенні такого клопотання може бути оскаржена в апеляційному порядку окремо від рішення суду на підставі п. 2 ч. 1 ст. 255 ГПК України, в той час як ухвала суду про відмову у задоволенні клопотання про витребування доказів може бути оскаржена лише після проголошення рішення та включення її до апеляційної скарги на рішення суду (ч. 3 ст. 255 ГПК України). При цьому, відсутнє будь-яке звуження наданих прав учасників процесу, оскільки будь-яка ухвала суду підлягає перегляду в апеляційному порядку самостійно або разом з рішенням суду, лише у випадку з оскарженням ухвали про відмову у задоволенні клопотання про витребування доказів з урахуванням стадії розгляду справи, – особа, яка подає апеляційну скаргу, не позбавлена можливості поновити свої права в інший спосіб – шляхом оскарження в апеляційному порядку такої ухвали разом із рішенням суду першої інстанції.

Анотація

Стаття присвячена питанням апеляційного оскарження ухвали про витребування доказів та ухвали про забезпечення доказів способом їх витребування у господарському процесі. При дослідженні правової природи витребування доказів автором досліджено взаємозв'язок питання із загальними засадами господарського судочинства – змагальністю та диспозитивністю, рівності та верховенства права; досліджується також питання доступу до правосуддя та використання можливих засобів протидії зловживанням процесуальними правами; права

на справедливий розгляд справи незалежним і безстороннім судом та дотримання принципу правової визначеності, а також забезпечення права на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках – на касаційне оскарження судового рішення. З цієї метою автором досліджено достатню кількість правових позицій Верховного суду України та рішень Європейського суду з прав людини.

За результатами дослідження зроблено висновок про правову природу витребування доказів як процесуального механізму отримання доказів судом за наступними способами: а) витребування (отримання на вимогу) шляхом клопотання від учасників справи про витребування доказів судом; б) судом за власною ініціативою, у разі коли у суду є сумніви у добросовісному здійсненні учасниками справи їхніх процесуальних прав або виконанні обов'язків щодо доказів; 2) способом їх забезпечення у разі якщо є підстави припускати, що засіб доказування може бути втрачений, або збирання чи подання відповідних доказів стане згодом неможливим або утрудненим.

Дослідивши питання правової природи витребування доказів господарським судом автором наголошується на важливості розмежування процедури перегляду ухвали суду першої інстанції про відмову у витребуванні доказів та ухвали про відмову в забезпеченні доказів способом витребування доказів, оскільки ухвала про відмову в задоволенні такого клопотання може бути оскаржена в апеляційному порядку окремо від рішення суду на підставі п. 2 ч. 1 ст. 255 ГПК України, в той час як ухвала суду про відмову у задоволенні клопотання про витребування доказів може бути оскаржена лише після проголошення рішення та включення її до апеляційної скарги на рішення суду (ч.3 ст.255 ГПК України). При цьому, наголошується, що в цьому відсутнє звуження прав учасників процесу, оскільки будь-яка ухвала суду підлягає перегляду в апеляційному порядку самостійно або разом з рішенням суду, лише у випадку з оскарженням ухвали про відмову у задоволенні клопотання про витребування доказів з урахуванням стадії розгляду справи, – особа, яка подає апеляційну скаргу, не позбавлена можливості поновити свої права в інший спосіб – шляхом оскарження в апеляційному порядку такої ухвали разом із рішенням суду першої інстанції.

Ключові слова: апеляційне оскарження, докази, витребування доказів, забезпечення доказів, господарський процес, господарське судочинство, ухвала, господарський суд першої інстанції.

Mykolaiets V. A. Appeal of the resolution on reclamation of evidence and the resolution on provision of evidence by mechanism of reclamation in economic proceedings

Summary

The article is devoted to the issues of appellate appeal of the decision on the demand of evidence and the decision to provide evidence by means of their demand in the economic process. When researching the legal nature of the demand for evidence, the author investigated the relationship of the issue with the general principles of economic litigation – competition and dispositiveness, equality and the rule of law; the issue of access to justice and the use of possible means of countering the abuse of procedural rights is also investigated; the right to a fair trial by an independent and impartial court and compliance with the principle of legal certainty, as well as ensuring the right to an appellate review of the case and, in cases specified by law, to a cassation appeal of the court decision. For this purpose, the author has researched a sufficient number of legal positions of the Supreme Court of Ukraine and decisions of the European Court of Human Rights.

According to the research, a conclusion was made about the legal nature of the demand for evidence as a procedural mechanism for obtaining evidence by the court in the following ways: 1) demand

(receipt on demand) through a petition from the parties to the case to demand evidence by the court; b) by the court on its own initiative, in the event that the court has doubts about the conscientious exercise by the participants of the case of their procedural rights or the fulfillment of their obligations regarding evidence; 2) the method of providing them if there is reason to assume that the means of proof may be lost, or the collection or submission of relevant evidence will later become impossible or difficult.

Having studied the legal nature of the demand for evidence by the commercial court, the author emphasizes the importance of distinguishing the procedure for reviewing the decision of the first instance court on the refusal to demand evidence and the decision on the refusal to provide evidence by means of the demand for evidence, since the decision on the refusal to grant such a request can be appealed separately in the appeal procedure from the court decision on the basis of Part 1 of Art. 255 of the Economic procedural code of Ukraine, while the court's ruling on the refusal to grant a request for evidence can be appealed only after the announcement of the decision and its inclusion in the appeal against the court's decision (Part 3 of Article 255 of the Economic procedural code of Ukraine). At the same time, it is emphasized that in this there is no narrowing of the rights of the participants in the process, since any court decision is subject to review in the appeal procedure independently or together with the court decision, only in the case of an appeal against the decision on the refusal to grant the request for evidence, taking into account the stage of the review cases, – the person who files an appeal is not deprived of the opportunity to renew his rights in another way – by appealing in the appeal procedure such a decision together with the decision of the court of first instance.

Key words: appeal, evidence, reclamation of evidence, provision of evidence, business process, business litigation, ruling, business court of first instance.

Список використаних джерел:

1. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 6 листопада 1991 року № 1798-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#n2097> (дата звернення: 02.03.2023).
2. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного суду України від 05.03.2020 у справі № 910/1584/19. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88027356> (дата звернення: 02.03.2023).
3. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного суду України від 04.07.2019 у справі № 908/1932/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82829825> (дата звернення: 02.03.2023).
4. Ухвала Господарського суду м. Києва № 100883552 від 04.11.2021. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/100883552/> (дата звернення: 02.03.2023).
5. Ухвала Господарського суду Херсонської області № 102734606 від 11.01.2022. URL: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/102734606/> (дата звернення: 02.03.2023).
6. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) від 04.11.1950 ратифіковано Законом № 475/97-ВР від 17.07.1997. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 02.03.2023).
7. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 04 липня 2018 року № 369/1923/15-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/75241756> (дата звернення: 02.03.2023).
8. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Дія 97» проти України» (Заява № 19164/04) від 21.10.2010. URL: <https://regulation.gov.ua/documents/id47938> (дата звернення: 02.03.2023).

9. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Воловік проти України» (Заява № 15123/03) від 6 грудня 2007 року <http://consultant.parus.ua/?doc=04QDDDF9AE3&abz=7ERIP> (дата звернення: 02.03.2023).
10. Постанова Верховного Суду від 1 листопада 2021 року у справі № 520/14132/18 (провадження № 61-13531сво21) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100817047> (дата звернення: 02.03.2023).